

Київський
університет
імені Бориса
Грінченка

Uniwersytet
Mikołaja
Kopernika w
Toruniu

Мелітопольський
державний
педагогічний
університет імені
Б. Хмельницького

Уманський
державний
педагогічний
університет
імені П. Тичини

Consortium
scientifico-éducatif
international
Lucien Febvre

ДУ «Інститут
всесвітньої
історії
НАН України»

NAD WISŁĄ I DNIEMPRM

POLSKA I UKRAINA
W PRZESTRZENI
EUROPEJSKIEJ –
PRZESZŁOŚĆ I
TERAŻNIEJSZOŚĆ

НАД ВІСЛОЮ І ДНІПРОМ

ПОЛЬЩА І УКРАЇНА
В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ
ПЕРСПЕКТИВІ –
МИНУЛЕ
І СУЧАСНІСТЬ

2017
ТОМ 1

Торунь-Київ 2017

NAD WISŁĄ I DNIEPREM.

Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość. Zbiór prac naukowych dedykowanych profesorowi Emilianowi Wiszce (1940-2014). – Toruń-Kijów: Consortium scientifico-éducatif international Lucien Febvre, 2017. – T.1. – 256 s.

REDAKTORY:

Ihor Sribnyak
Waldemar Rozynkowski

KOMITET NAUKOWY:

Andrij Kudryaczenko (przewodniczący)
Zbigniew Karpus
Maciej Krotofil
Michał Klimecki
Igor Kryvosheia
Iwan Monołatij
Oleksandr Reent
Waldemar Rezmer
Gennadij Nadтока
Vadym Rubel
Wolodymyr Troszczynski
Roksolana Dudar (sekretarz odpowiedzialny)
Marek Wagner
Wojciech Włodarkiewicz
Witalij Szczerbak

RECENZENCI:

Andrij Szapoval
Wasyl Yablonski

*Redakcja nie zawsze podziela poglądy
autorów publikowanych materiałów*

*Rekomendowała do druku Rada Naukowa
Wydziału Historyczno-Filozoficznego Uniwersytetu
Borysa Hrinchenki w Kijowie 16 marca 2017 r.
(protokół № 6)*

ISBN 966-638-126-5

Odpowiedzialność za wiarygodność faktów,
cytatów, nazwisk oraz innych danych ponoszą
autorzy publikacji

Adresa dla korespondencji

vsesvit963@gmail.com

НАД ВІСЛОЮ І ДНІПРОМ.

Польща і Україна в європейській перспективі – минуле і сучасність. Збірник наукових праць на пошану професора Омеляна Вішки (1940-2014). – Торунь-Київ: Міжнародний науково-освітній консорціум імені Люсьєна Февра, 2017. – Т.1. – 256 с.

РЕДАКТОРИ

Ігор Срібняк
Вальдемар Розинковскі

НАУКОВИЙ КОМІТЕТ

Андрій Кудряченко (голова)
Збігнєв Карпус
Мачей Кротофіл
Міхал Клімецький
Ігор Кривошея
Іван Монолатій
Олександр Реєнт
Вальдемар Резмер
Геннадій Надтока
Вадим Рубель
Володимир Трошинський
Роксолана Дудар (відповідальний секретар)
Марек Вагнер
Войцех Влодаркевіч
Віталій Щербак

РЕЦЕНЗЕНТИ:

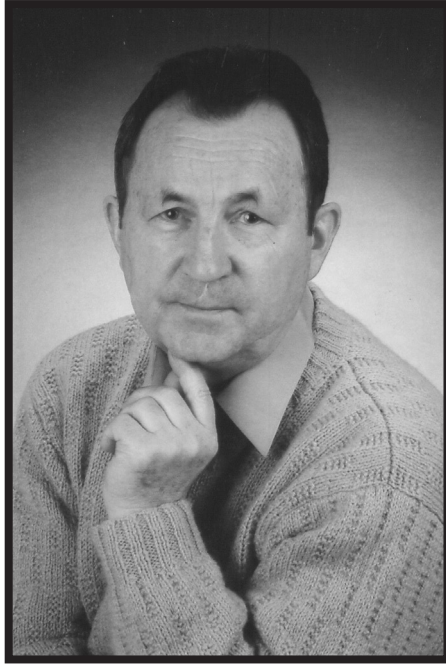
Андрій Шаповал
Василь Яблонський

*Редакція не завжди поділяє поглядів
авторів опублікованих матеріалів*

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Історико-філософського факультету
Київського університету імені Бориса Грінченка
16 березня 2017 р. (протокол № 6)*

Відповідальність за правильність фактів
цитат, імен та інших даних
несе автор статті

Адреса для листування

ДОСКОНАЛІСТЬ ІСТОРИКА

(коротка згадка про Друга)

Людина щирої та відвертої вдачі, шкільний вчитель, університетський викладач, якого цінувало не одне покоління учнів та студентів м. Торуня; науковець, який своєю подвижницькою працею досяг найвищих академічних висот у Польщі та був визнаний в Україні; краєзнавець, який увічнив історію свого рідного села Журавці; перекладач, який робив ближчими науковців різних країн; організатор відбудови українського військового цвинтаря в Александрові-Куявському; українець, який завжди пам'ятав своє національне коріння – весь цей перелік далеко не вичерпує всіх сторін багатогранної особистості Омеляна Вішки.

Моя перша з ним зустріч відбулась далекого вже 1999 р. з нагоди проведення торуньським гуртом істориків (за ініціативою проф. Збігнева Карпуса) міжнародної наукової конференції в Тухолі, що була присвячена вивченню особливостей функціонування однойменного табору, через який у 1914-1922 рр. пройшли тисячі полонених. З огляду на наші спільні зацікавлення таборовою тематикою – наші розмови тоді могли тривати годинами.

Пам'ять закарбувала й пізніші наші зустрічі, бо спілкування з Омеляном Вішкою дарувало натхнення і бажання працювати *науково*. Його ретельність і готовність перевіряти навіть найдрібніші історичні факти задля досягнення істини – надзвичайно імпонувала та заохочувала кожного, хто з ним спілкувався. Без перебільшення – Омелян Вішка був справжнім істориком, який вбачав своєю дослідницькою місією якнайповніший добір та глибинний аналіз джерельного матеріалу, його критичне співставлення та перехресну перевірку суперечливих фактів.

Довший час ми спілкувались у часі його побуту в Києві, коли Омелян Вішка збирав матеріали для написання своєї чергової праці про 6-ту Січову стрілецьку дивізію Армії УНР у ЦДАВО України. Здавалось, вік не мав жодної влади над ним, він не вагаючись перетинав кордони аби взяти участь у конференції, або поринути у вивчення артефактів; часом здавалось – що Омелян опанувала, за висловом французького філософа Жака Дерріда, «архівна лихоманка», настільки всеосяжним було його бажання пізнати історію за документальними свідченнями.

Але смерть неблаганна... Омелян Вішка скінчив свій земний шлях, але він залишив поважний слід в історичній науці, насамперед, завдяки своїм книжкам, які мають найвищий ґатунок. Пам'ять про нього завжди зігріватиме усіх тих, хто мав щастя бачити його щиросердну посмішку та відчув тепло його Душі.

Ігор Срібняк

ЗМІСТ

Ігор Срібняк ДОСКОНАЛІСТЬ ІСТОРИКА	3
--	---

Ольга Морозова УКРАЇНСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА В ТВОРЧОСТІ ОМЕЛЯНА ВІШКИ	7
--	---

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВЗАЄМИНИ

Ігор Кривошея ОСВІТНІ «ПРОЕКТИ» ПОЛЬСЬКИХ АРИСТОКРАТІВ	12
ПОТОЦЬКИХ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (XVIII – XIX СТОЛІТТЯ).....	12

Юлія Ярцун «ПАТРІОТИЧНИЙ ГАРДЕРОБ» ШЛЯХТИ КИЇВЩИНИ В СЕРЕДИНІ XIX СТОЛІТТЯ	19
--	----

Jaroslav Serednicki ZWYCIĘSTWO SZABLI UKRAIŃSKIEJ W BITWIE Z KAWALERJĄ BOLSZEWICKĄ NA PODOLU. WOJNA POLSKO-BOLSZEWICKA 1919-1921 r	23
---	----

Ігор Срібняк «ПОЧУТТЯ ВЕЛИКОГО ОBOB'ЯЗКУ, ПОКЛАДЕНОМУ НА ГЕНЕРАЛЬНИЙ ШТАБ БАТЬКІВЩИНОЮ...»: ЗАСНУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ АКАДЕМІЧНИХ КУРСІВ ШТАБНИХ СТАРШИН У ТАБОРІ КАЛІШ (ПОЛЬЩА) У 1921-1924 рр.....	24
---	----

Олена Гуменюк УКРАЇНСЬКІ МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В ПОЛЬЩІ: ТИПОЛОГІЗАЦІЯ І ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ (1920 – 1939 рр.)	33
--	----

Віктор Гудзь, Віталій Гудзь ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З РЕСПУБЛІКОЮ ПОЛЬЩА НАПРИКІНЦІ XX СТОЛІТТЯ.....	40
--	----

Володимир Головченко УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ: ФОРМУВАННЯ МІЖДЕРЖАВНИХ ВЗАЄМИН У ДУСІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО ПАРТНЕРСТВА	43
--	----

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Ярослав Попенко КОРОЛІВСЬКА РУМУНІЯ В УМОВАХ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ПОЧАТОК ОКУПАЦІЇ БЕССАРАБІЇ	52
--	----

Мілана Срібняк «...ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ВЕСТИ УКРАЇНСЬКУ НАЦІОНАЛЬНУ ПРАЦЮ»: ДО ІСТОРІЇ ТЕАТРУ В ТАБОРІ ФРАЙШТАДТ (АВСТРО-УГОРЩИНА) у 1916-1917 рр.....	61
---	----

Артур Бабенко ФІНАНСОВИЙ СТАН ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УНР В ЕМІГРАЦІЇ (1921-1923): ДЖЕРЕЛА НАДХОДЖЕНЬ ТА ОСНОВНІ СТАТТІ ВИДАТКІВ.....	65
--	----

Валерій Власенко МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ Й УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ НА БАЛКАНАХ.....	69
--	----

СОЦІУМ

Лідія Распутіна СКАРБИ З МОНЕТАМИ I–V СТОЛІТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ СЕРЕДНЬОГО ПОДНІПРОВ'Я З ОСЕРЕДКАМИ АНТИЧНОСТІ.....	74
---	----

Василенко Віталій ЕТНОКОНФЕСІЙНИЙ ЧИННИК У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ ПРОФЕСОРІВ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА 1834-1884 РОКИ	78
Володимир Швець НАУКОВИЙ ДОРОБОК М. О. ДОМОНТОВИЧА: ДОСЛІДЖЕННЯ ЧЕРНІГІВЩИНИ	81
Ольга Лях ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО ОСЕРЕДКУ В ГРІНВІЧ-ВІЛЛІДЖ (НЬЮ-ЙОРК) У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ століття	84
Іван Монолатій ЯКІВ ОРЕНШТАЙН І УВО: ДО ПРОБЛЕМИ КОНТАКТІВ	89
Ігор Тарнавський ДІЯЛЬНІСТЬ АЙНЗАТЦГРУПИ «D» НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (липень 1941 – липень 1942 рр.).....	96
Юлія Назарук ОЛЕКСАНДР СКОРОПИС-ЙОЛТУХОВСЬКИЙ: СТОРІНКИ ЖИТТЯ	104
Руслан Абкадыров К НЕКОТОРЫМ АСПЕКТАМ ВОССТАНОВЛЕНИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ТОПОНИМИИ КРЫМА	108

ОРИЕНТАЛІСТИКА

Олексій Семененко ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ РАНЬОГО ХРИСТИАНСТВА В УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗА ІУДЕЙСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ І ст. н.е.	111
Вадим Рубель КИТАЙСЬКА ЕПОХА «ПІВДЕННИХ І ПІВНІЧНИХ ДИНАСТІЙ» У ДЗЕРКАЛІ РАНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ «ДИНАСТІЙНИХ ІСТОРІЙ»: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ І ТЕКСТОВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВИМІР КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ІСТОРІОГРАФІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	115
Ірина Мудрієвська СТАВЛЕННЯ КОРОЛІВСТВА САУДІВСЬКА АРАВІЯ ДО ЯДЕРНОЇ ПРОГРАМИ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН	133
Iana Kroshka U.S. ENERGY INDEPENDENCE: REALITIES AND PROSPECTS.....	137

РОСІЙСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС: ВІД ІМПЕРІАЛІЗМУ ДО АВТОРИТАРИЗМУ

Оксана Драч ДИСКУСІЯ ЩОДО ВИЩОЇ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: АРГУМЕНТИ І СТЕРЕОТИПИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.....	146
Вадим Задунайський СКОРОЧЕННЯ ТРИВАЛОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В КУБАНСЬКОМУ КОЗАЦТВІ ТА РЕГУЛЯРНІЙ АРМІЇ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (70-ті рр. ХІХ ст. – початок ХХ ст.)	152
Геннадій Надтока РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА НА ПОСТРАДІАНСЬКОМУ ПРОСТОРІ: ТЕНДЕНЦІЇ КОНФЕСІЙНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ.....	157
Александр Дудник ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА РОССИИ В ОТНОШЕНИИ ГОСУДАРСТВ ГУАМ (ГРУЗИИ, УКРАИНЫ, АЗЕРБАЙДЖАНА и МОЛДОВЫ), ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА и НАТО (1991–2014 гг.).....	160
Олександр Ситник ДОСВІД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014-2017 РОКІВ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИХ ІСТОРИЧНИХ ВІДНОСИН.....	182

РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ: ТЕНДЕНЦІЇ КОНФЕСІЙНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ

Історичне тло, на якому розгорталася діяльність Російської православної церкви (РПЦ) в нових незалежних державах (ННД), характеризувалося латентним, а з початку XXI ст. відкритим геополітичним протистоянням між Росією і Заходом, між ліберальною і тоталітарною філософією буття. Злиття держави і церкви в Росії новітнього часу відновило трагічну за своїми наслідками традицію імператорської епохи 1721 – 1917 рр., коли церква виконувала функції політико-ідеологічного інструменту держави, а, відтак, не тільки освячувала весь спектр її внутрішньої та зовнішньої політики, але й спрямовувала цю політику в архаїчне ідеологічне русло.

На початку 1990-х рр. Російська православна церква залишалася домінуючою релігійною інституцією в більшості пострадянських країн. Вона майже монопольно здійснювала свою місію в Україні, Білорусії та Молдові, зберігала свій вплив в Закарпатті, Середній Азії і країнах Прибалтики. Відтоді й до теперішнього часу РПЦ в різних її найменуваннях, на кшталт Українська православна церква (УПЦ) чи Молдавська православна церква (МПЦ), залишається фактично єдиною повноправною інституцією, яка одночасно функціонує в усіх країнах пострадянського простору. При цьому своє головне завдання вона вбачає в ідеологічному забезпеченні процесу реінтеграції нових незалежних держав та відновленні на так званому євразійському просторі своєї конфесійної першості**.

Складність у реалізації цієї місії РПЦ полягала в тому, що геополітичне протистояння по лінії «Захід – Схід» розколело пострадянський простір на країни, орієнтовані на Росію (Білорусь, Вірменія, більшість країн Середньої Азії та Казахстан) і країни, зорієнтовані на Європу, на традиційні європейські цінності (Латвія, Литва, Естонія, Молдова, Грузія, Україна) або на власний, окремий шлях розвитку (Азербайджан, Туркменістан). З огляду на цю та інші обставини, пов'язані, зокрема, з синхронізацією політики Російської держави й РПЦ в їх реакції на розгортання процесів національного, у тому числі й релігійного відродження в нових незалежних державах, можна

прослідкувати кілька тенденцій, притаманних еволюції РПЦ (Московського Патріархату) на пострадянському просторі.

Перша тенденція проявилася в безперервному звуженні соціальної бази Російської православної церкви внаслідок зменшення загальної чисельності й питомої ваги росіян в нових незалежних державах. Так, за узагальненими статистичними даними, тільки з 1989 р. по 2001 р. число росіян в Україні зменшилось з 11,4 до 8,3 млн осіб або з 22,1% до 17,3%¹. Станом на теперішній час, зважаючи на число росіян в тимчасово окупованих регіонах України, їх загальна чисельність на контрольованих територіях є меншою ще мінімум на 3 мільйони і становить бл. 5 млн або приблизно 12% від загальної маси населення України.

За останні 25 років суверенного розвитку частка росіян скоротилася також в інших країнах пострадянського простору. Так, за різними джерелами з цих країн, питома вага росіян у Білорусі зменшилася з 13,2% до 8,1% або до 770 тис. осіб; у Молдові – з 9,8% до 5,9% або до 200 тис. осіб; у Казахстані – з 38% до 21% або до 3,67 млн осіб; в Естонії – з 30% до 24,5% або до 320 тис. осіб; у Латвії – з 34% до 27% або до 535 тис. осіб; у Литві – з 9,4% до 5,7% або до 167 тис. осіб; у Грузії – з 6,3% до 1,9% або 88 тис. осіб; в Азербайджані – з 5,6% до 1,2% або до 115 тис. осіб; у Киргизстані – з 12,5% до 6,1% або до 358 тис. осіб; в Узбекистані – з 8,4% до 2,85% або до 870 тис. осіб). Символічним відсотком характеризується теперішня частка росіян в Таджикистані (0,34%) й Вірменії (0,4%)².

Показово, що найбільшою залишається частка росіян в країнах, які (окрім Казахста-

** В офіційному російському тлумаченні євразійський простір отожднюється з пострадянським.

1 Етнічний склад населення України // <http://radiolemberg.com/ua-articles/ua-allarticles/etnichnyy-sklad-naseleniya-ukrayiny-korotkyu-ohlyad>

2 Актанов Д. Демографія в Казахстані // http://bnews.kz/ru/news/archive/analitika/demografiya_v_kazahstane-2015_09_15-1075549; Итоги Всесоюзной переписи 1989 г. – М., 1989. – С.37; Манасян Т. Русские в Армении / Т.Манасян // <http://rus.rus4all.ru/language/20140608/725052271.html>; Щербакова Е. Доля титульной национальности возрастает во всех странах СНГ, кроме России // <http://demoscope.ru/weekly/2013/0559/barom02.php>

ну) дистанціюються від Москви, наприклад, в Україні, Латвії та Естонії. В одній лише Україні до 2014 р. проживало бл. 51% росіян усіх нових незалежних держав разом узятих. При цьому найменшою залишалася частка росіян в країнах, які здебільшого залишались вимушеними союзниками Росії (Вірменія, Таджикистан, Узбекистан, Киргизія). Звичайно, слід враховувати, що соціальна база РПЦ в нових незалежних державах не вичерпується тільки російським населенням. До прикладу, в Україні значний відсоток віруючих УПЦ Московського Патріархату становлять самі українці.

Другою тенденцією є ослаблення РПЦ в ННД внаслідок поступового відокремлення від неї національно зорієнтованого духовенства і пастви з подальшим утворенням чи зміцненням свого роду національних церков.

Йдеться, по-перше, про появу у червні 1992 р. Української православної церкви Київського Патріархату (УПЦ КП), духовенство і миряни якого належали перед тим до УПЦ Московського Патріархату. По-друге, необхідно відзначити інституалізацію Бессарабської митрополії, яка в 1992 р. відокремилась від Молдавської православної церкви Московського Патріархату і перейшла під юрисдикцію Румунського Патріархату¹. По-третє, у лютому 1996 р. Святійший Синод Вселенського Патріархату відновив раніше скасовану дію Томоса 1923 р. та визнав чинність автономії Естонської православної церкви у межах своєї юрисдикції.

Зазначені три події виявились справжнім потрясінням для Московського Патріархату. Вони засвідчили, по суті, початок нового протистояння між патріархатами у їх боротьбі за пострадянський конфесійний простір. Так, протидіючи Константинополю в Естонії, РПЦ розірвала відносини з ним у тому ж 1996 р. і припинила згадувати ім'я Вселенського патріарха під час Літургії. Компроміс, досягнутий пізніше в швейцарському Цюріху означав, визнання чинності одразу двох церков (Естонської автокефальної православної церкви – ЕАПЦ й Естонської православної церкви московського патріархату – ЕПЦ МП) та, відповідно, двох юрисдикцій (Константинополя і Москви). Тоді 50 з 80 православних парафій (7 тис. осіб) приєдналися до відродженої автономної церкви. Але у складі ЕПЦ МП залишалась основна частина віруючих – до 100 тис. православних, головно росіян.²

Московський Патріархат і надалі ревно намагався витіснити Константинополь зі схід-

ноєвропейського конфесійного поля. До прикладу, після смерті митрополита УПЦ МП Володимира (Сабодана) на урочисту церемонію інтронізації Онуфрія не було запрошено представника Вселенського Патріархату.

Третя тенденція проявилась у наростаючому прагненні православних церков ННД, які залишались під омофором Московського Патріархату, підвищити власний статус та збільшити рівень самоуправління. Тут доречно згадати, що Московський Патріархат оперує на пострадянському просторі чотирма рівнями самостійності церков. Перший рівень самостійності, з точки зору Москви, – розширена автономія. З 1990 р. нею оперує УПЦ МП. Хоча в дійсності, межі цієї автономії не визначені жодним документом і не убезпечують УПЦ від зовнішнього втручання у внутрішні справи. Другий рівень – самоуправління церков, яке здійснюється в межах, наданих патріаршим Томосом. Таким рівнем свободи володіють Естонська, Латвійська та Молдовська церкви. Третім рівнем організаційної свободи церков є Екзархат. Він означає, що церква є окремою адміністративною одиницею, зарубіжною по відношенню до основної церкви (в нашому випадку до РПЦ). Екзархатом є Білоруська православна церква. Нарешті, четвертий рівень самостійності символізують митрополічі округи (Казахстанський, Середньоазіатський)³.

Відомо, що після УПЦ МП в 1990 р. автономною стала Молдавська православна церква. З початку 2010-х рр. ідею підвищення власного статусу розглядає й Білоруська православна церква. Зокрема, в 2014 р. Синод БПЦ звернувся до Московського Патріархату з відповідним проханням. Щоправда, на початку 2015 р. білоруське духовенство з ініціативи митрополита Мінського і Заславського Павла відкликала зазначене звернення.⁴ Незважаючи на це, в Білорусії продовжує функціонувати громадсько-релігійний рух імені Софії Слуцької за автокефалію БПЦ. Цей рух користується прихильною лояльністю з боку Білоруської держави. Неодноразово про необхідність створення національної православної церкви висловлювався і Президент А. Лукашенко. Як відомо, в даний момент надання церквам статусів автокефалії та автономії заморожене через відсутність чітких та узгоджених критеріїв.

Четверта тенденція, пов'язана з поступовою втратою РПЦ свого домінуючого

3 Шрамко О. Білоруська православна церква хоче автономії/ О. Шрамко// <http://www.pravda.com.ua/news/2014/12/19/7052645/>

4 Белорусская православная церковь в конце XX – начале XXI ст. – Режим доступу: <http://www.church.by/beloruskiy-ekzarhat/beloruskaja-pravoslavnaja-cerkov-v-konce-20-nachale-21-stoletij>.

становища в нових незалежних державах (окрім Білорусі та Молдови). Незважаючи на ту обставину, що РПЦ взяла на озброєння стратегію поширення свого впливу в глобальному просторі і перетворення з допомогою держави на світову церкву, її можливості в ННД поступово зменшуються, хоча й залишаються значними. Так, соціологічні дослідження Центру Разумкова свідчать про те, що з 2010 по 2016 рр. число вірян УПЦ МП зменшилось з 24% до 15%. Натомість, число адептів УПЦ КП зросло у 2000 – 2016 рр. з 12% до 25%.¹ Зниження популярності УПЦ МП відбувається навіть на півдні України. Характерним є приклад Одеси, де проживають представники 133 етносів. Число прихильників УПЦ КП в місті вперше перевищило число прихильників УПЦ МП (співвідношення відповідно: 38,7% до 26,1%). Крім того, всі національно зорієнтовані церкви (УПЦ КП, УАПЦ й УГКЦ обіймають разом майже дві третини віруючих).²

Показово, що РПЦ, тим не менше, розраховує в перспективі на відновлення своїх позицій і не тільки зберігає, але й розширює інфраструктуру церкви, збільшує число адміністративно-церковних округів і громад. Зокрема, число парафій УПЦ МП зросло до 12,5 тис. одиниць і, як і раніше, під її контролем перебувають усі три Лаври в Україні: Києво-Печерська, Почаївська і Святогірська.

Кардинально змінюється ситуація в Казахстані, де ще в середині ХХ ст. казахи становили меншість населення, а РПЦ зберігала домінуюче становище. З 1997 по 2010 рр. питома вага православних в Казахстані зменшилась з 30% до 20% від загальної маси віруючих, тоді як частка послідовників національної релігії – ісламу зросла з 65% до 75%. Тепер в Казахстані нараховується всього 202 православні парафії та 6 малолюдних монастирів. При цьому число осіб, що приймають іслам, зростає також і за рахунок слов'янського населення православного сповідання.³

Нарешті, п'ята тенденція характеризується посиленням контрпродуктивної політичної місії РПЦ в нових незалежних державах. Ця місія супроводжується цілою низкою супер-

ечливих явищ і процесів. Так, проповідуючи ідею культурно-цивілізаційної переваги російського народу в світі (новий міф про «додаткову хромосому духовності» у російському генетичному коді), а також ідеологію перманентної російської «жертвості» в ім'я ідеалів людства, РПЦ де-факто освятила російські війни проти чеченського народу, агресію проти Грузії 2008 року. РПЦ благословила також експансію в Криму і на сході України, збройну боротьбу за імперські ідеали «русского мира».

Виставляючи себе поборником цінностей громадянського суспільства, РПЦ демонструє водночас свою непримиренність до греко-католицизму та національних православних церков в ННД. Характерною у цьому зв'язку є заява Патріарха Кирила про те, що «в основі конфлікту в Україні він вбачає релігійні причини: уніати й розкольники оголосили війну канонічному (тобто російському – Г.Н.) православ'ю»⁴. Рух до свободи в Грузії, Україні, Молдові, Киргизії ототожнюється РПЦ з дією реакційних сил, а боротьба за національне відродження з націонал-фашизмом. Зокрема, у промові Патріарха Кирила в Соловецькому монастирі у серпні 2014 р. «майдан» отримав «статус» «революційного бунту»⁵.

Так само показовими є самі лише назви статей у православній церковній пресі, присвячених революційним подіям в Україні. До прикладу, відомому російському православному протоієрею в Казахстані А. Суворову належать дописи: «О грядущей Голгофе в Киеве», «Плач об Украине» і т. п. Закономірно, що свобода характеризується в них не інакше як «Молод, що пожирає своїх дітей».⁶

Схвалюючи на словах принципи міжнародного права, РПЦ традиційно оцінює переділ кордонів країн світу на основі подвійних стандартів. Слідом за Російською державою Московський патріархат послуговується, наприклад, тлумаченням російсько-чеченської війни, як силового «примусу» чеченців до «конституційного ладу». Формально не визнаючи незалежності Абхазії й Південної Осетії, РПЦ вважає, тим не менше, справедливою російську анексію Криму та право окремих регіонів України на створення незалежних держав.

Загалом, дедалі більш глибока політизація РПЦ, її симбіоз з державою актуалізує

1 Кількість послідовників УПЦ МП в Україні стрімко зменшується. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2016/05/30/kilkist_poslidovnykiv_moskovskogo_patriarhatu_v_ukraini_strimko_703508.

2 Київський патріархат за симпатіями одеситів перегнав Московський. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/social_questioning/63213/.

3 Трофимов Я. Современная религиозная ситуация в республике Казахстан. – Режим доступу: http://www.sa-c.org/journal/12-1997/st_08_trofimov.shtml; Актанов Д. Демография в Казахстане. – Режим доступу: http://bnews.kz/ru/news/archive/analitika/demografiya_v_kazhastane-2015_09_15-1075549.

4 Щеткина Е. Патриарх Кирилл приказал УПЦ МП воевать/ Е. Щеткина// <http://www.dsnews.ua/society/patriarh-kirill-prikazal-upts-mp-voevat-protiv-poroshenko-21082014184400>

5 Выступления Святейшего Патриарха Московского Кирилла// http://sofia-sfo.ru/kirill_press-line

6 Александр протоиерей. Плач об Украине/ Протоиерей Александр// <http://prtvor.kz/pridel/pritvor/zametki/583-2014-02-22-18-43-34.html>

призабуту сентенцію Н. Бердяєва про невідворотність «розплати церкви за свої історичні гріхи». Такого масштабу поразки Російської держави і церкви, які відбулися в Україні після Революції гідності 2013-2014 рр., здатні призвести РПЦ до справжньої метафізичної катастрофи.

І, насамкінець, про альтернативність вибору, яка стоїть перед православними церквами нових незалежних держав. Відомо, що на пострадянському просторі функціонує п'ять патріархатів: Константинопольський (в Європі), Московський (в більшості СНД), Антиохійський (у Грузії), Румунський (в Молдові) та невизнаний на сьогодні Київський патріархат в Україні. Основний вектор протистояння поєднує Москву і Константинополь, тобто дочірню й материнську церкви. Складність

переходу юрисдикції від Москви до Константинополя над православними церквами в Україні полягає, зокрема, в тому, що обом патріархатам властива візантійська модель церковної організації і принципів церковного життя. Москві і Константинополю однаково властиві родимі плями візантизму. Передусім це ідеологія цезарепапізму й симфонії церковної та державної влад. Отже, прибічники української автокефалії, так само як і автокефальних церков в інших країнах СНД, мають сподіватися не тільки і не стільки на духовні мотиви їх підтримки з боку Вселенського Патріархату. Головним, вочевидь, стане прагматичний чинник політичної й економічної доцільності визнання автокефалії нових церков.

Александр Дудник,
*Национальная библиотека Украины
им. В.И. Вернадского (Киев)*

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА РОССИИ В ОТНОШЕНИИ ГОСУДАРСТВ ГУАМ (ГРУЗИИ, УКРАИНЫ, АЗЕРБАЙДЖАНА И МОЛДОВЫ), ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА И НАТО (1991–2014 гг.)

ЧАСТЬ I.

Введение

После распада СССР, а особенно в последние десять лет, внешняя политика Российской Федерации (РФ) неоднозначно воспринималась в мире. Одни лидеры стран ЕС и СНГ поддавали её резкой критике, другие – одобряли, брали за пример. Среди критиков был литовский президент Валдис Адамкус. В 2005 г. он демонстративно отказался приезжать в Москву на празднование 60-летия Победы во Второй мировой войне, поскольку РФ реабилитировала имя И. Сталина и его режим.

Не воспринимал внешнюю политику новых кремлевских лидеров и президент Польши Лех Качинский, в отличие от премьер-министра страны Д. Туска. Во время российско-грузинской войны в августе 2008 г. Л. Качинский признал РФ агрессором. Весной 2010 г. он отказался чествовать 70-ю годовщину массового убийства польских офицеров и интеллигенции сталинским НКВД вместе с В. Путиным под Смоленском.

В то же время, премьер-министры Словакии и Венгрии – Роберт Фицо и Виктор Орбан неоднократно выражали свое восхищение «прагматичной» и «реалистичной» политикой

РФ и поддерживали её, в том числе и во время августовских событий 2008 г.

Среди президентов государств ГУАМ резкой и неоднократно критике поддавал внешнюю политику РФ лидер Грузии М. Саакашвили. Известны два его выступления на сессиях Генеральной Ассамблеи (ГА) ООН в 2006 и 2013 гг., разоблачающие политику Кремля.

Феномен прямо противоположного отношения и оценок внешней политики РФ, прежде всего руководителями государств ЕС, вызывает к ней исследовательский интерес. Актуальность теме придали и события 2014 г., связанные с российской аннексией Крыма, введением РФ войск в Восточную часть Украины и последовавшие за этим антироссийские санкции мирового сообщества. Цель исследования – раскрыть разнообразие используемых РФ инструментов внешнего воздействия на другие государства, в контексте интеграционных процессов на постсоветском и европейском пространстве.

Тактические и стратегические цели приостановления существования Советского Союза

Развал СССР был совершён с инициативы Б. Ельцина при поддержке руководителей союз-